

Józef Budniak

Ekumenizm w przestrzeni religijnej na Śląsku Cieszyńskim

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 4, 29-36

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ks. Józef Budniak

Uniwersytet Śląski
Filia w Cieszynie

Ekumenizm w przestrzeni religijnej na Śląsku Cieszyńskim

Każdy człowiek identyfikuje się w jakiś sposób z obszarem, na którym żyje – ze swoją przestrzenią społeczną. Przyjmuje wobec niej jakieś postawy, ma o niej jakieś wyobrażenia i wiedzę, odnosi do niej określone wartości i reguły zachowania¹. Często przestrzeń społeczna sama w sobie stanowi dla jednostek czy całych zbiorowości szczególną wartość – niekiedy ze względu na całościowy charakter tej przestrzeni, ale częściej ze względu na jakiś jej wymiar. Nader często wymiarem tym jest religia. Zawsze żyjemy w jakiejś przestrzeni sakralnej, wypełnianej przez innych lub przez nas samych, użytkowanej przez nas lub nie, będącej w świadomości przestrzenią naszą lub innych.

Ludzie wierzący nie tylko pragną kontaktu duchowego z *sacrum* i oddawania się praktykom religijnym w świątyniach, ale chcą również wypełniać swą przestrzeń społeczną symbolami sakralnymi. Proces ten rozpoczyna się od osobistej przestrzeni jednostki i zatacza coraz szersze kręgi; obejmuje jej rodzinę, środowisko lokalne – małą ojczyznę, ziemię jej narodu – wreszcie przestrzeń wypełnioną przez jej religię. Symbole religijne rozmieszczone w przestrzeni

---

¹ A. W a l l i s: *Przestrzeń jako wartość*. W: *Naród – kultura – osobowość. Księga poświęcona profesorowi Józefowi Chatasińskiemu*. Wrocław 1983, s. 634.

tworzą specyficzną mozaikę religijną świata, oznaczają i dzielą go w określony sposób, zgodnie z symboliką poszczególnych religii.

Często, choć nie zawsze, mozaika religijna zaznacza się wyraźnie w przestrzeni pograniczy etnicznych czy narodowych, bo też niejednokrotnie na proces kształtowania się na tych obszarach tożsamości etniczno-kulturowej i narodowej oddziaływała silnie religia. Zróżnicowanie religijne polskich pograniczy jest również przykładem szczególnej mozaiki kulturowej, choć w odniesieniu do każdego pogranicza innej w symbolicznym i przestrzennym wymiarze.

Swoją niepowtarzalną specyfikę religijną ma Śląsk Cieszyński, usytuowany na pograniczu polsko-czeskim, od ponad 70 lat przedzielony granicą państwową i wchłaniający w swoją przestrzeń wpływy różnych kultur i narodów. Te różne wpływy z przeszłości, zarówno polityczne, jak i kulturalne, zaciążyły na współczesnym obrazie życia religijnego w tym regionie. Wyznacza je współistnienie obok siebie dwóch dominujących Kościołów: rzymskokatolickiego i ewangelicko-augsburskiego. W Polsce żyje ponad 80 tysięcy luteran, większość z nich właśnie na Śląsku Cieszyńskim². Wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego stanowią tu 60% mieszkańców, ewangelickiego – 35%, kilka procent to wolni chrześcijanie, metodyści, baptyści, adwentyści dnia siódmego i wyznawcy innych religii³. Podobnie przedstawia się zróżnicowanie religijne w czeskiej części pogranicza.

Różnorodność religijna Śląska Cieszyńskiego ma swój wymiar przestrzenny, terytorialny. W pejzażu dominującej liczebnie w całym regionie społeczności katolickiej usytuowały się miejscowości niemal w całości zamieszkałe przez ewangelików: po polskiej stronie Śląska Cieszyńskiego są to m.in. Wisła, Golezów, Cisownica, Drogomyśl, po czeskiej stronie – Nydek, Bystrzyca, Jabłonków-Nawsie i inne.

Różnorodność wyznań chrześcijańskich na Śląsku Cieszyńskim zainspirowała tu dialog międzykonfesyjny, który jest bardzo ważnym elementem ruchu ekumenicznego nie tylko na Śląsku czy w Polsce, ale i poza jej granicami.

Ruch ekumeniczny zaczął się rozwijać na początku naszego stulecia, a oficjalną jego wykładnią są ze strony Kościoła rzymskokatolickiego dokumenty Soboru Watykańskiego II, natomiast ze strony Kościołów protestanckich – Światowa Rada Kościołów z siedzibą w Genewie. Rada ta w 1998 roku obchodziła jubileusz pięćdziesięciolecia swojej działalności.

Sobór Watykański II wydał trzy istotne dokumenty: *Dekret o ekumenizmie* oraz deklaracje: *O wolności religijnej* i *O stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich*. Wyjaśniają one m.in., w jaki sposób Kościół katolicki pojmuje istotę szeroko rozumianego dialogu religijnego. *Dekret o ekumenizmie* rozpoczyna się

² Cz. B a r t n i k: *Wyznania chrześcijańskie Podbeskidzia*. Bielsko-Biała 1991, s. 18.

³ Por. J. K o z ł o w s k i, J. L a n g e r, T. Z a g a j e w s k i: *Atlas wyznań w Polsce*. Kraków 1989.

stwierdzeniem, że jednym z zasadniczych zamierzeń Soboru jest „wzmoczenie wysiłków do przywrócenia jedności wśród wszystkich chrześcijan”⁴. Znajdujemy w nim wykładnię zasad ruchu ekumenicznego, pojmowanego jako działalność i przedsięwzięcia zmierzające do jedności chrześcijan. Chodzi przede wszystkim o zweryfikowanie niezgodnych z rzeczywistością opinii o Kościołach i wspólnotach odłączonych od Kościoła rzymskokatolickiego, a także o zaniechanie działań, które utrudniałyby stosunki z nimi. Ruch ekumeniczny to również dialog podjęty przez znawców reprezentujących różne Kościoły i wspólnoty w celu dokładnego przedstawienia istoty i znamienych rysów różnych wyznań⁵.

Szczególnie ważnym dokumentem na Śląsku Cieszyńskim są *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, wśród nich zwłaszcza rozdział zatytułowany: *Ekumenizm w Kościele Katowickim*⁶. Ruch ekumeniczny został w tym dokumencie uznany za bardzo ważny element pracy duszpasterskiej we wszystkich jej wymiarach. Synod katowicki wskazuje możliwe płaszczyzny szerzenia ekumenizmu, takie jak nabożeństwa ekumeniczne, działalność charytatywna, pomoc małżeństwom mieszanym. W dokumencie tym znajdujemy również zalecenie: „Problematykę ekumeniczną należy wprowadzać do katechizacji na wszystkich szczeblach, w tym również do katechezy dorosłych, zwłaszcza na terenach wyznaniowo mieszanych”⁷.

Nauka Kościoła rzymskokatolickiego wyraźnie określa zadania ekumeniczne, jednak realizowanie tych wskazań w różnych miejscach (regionach) różnie się przedstawia. Na Śląsku Cieszyńskim – znacznie wcześniej niż ogłoszone zostały oficjalne ustalenia Kościoła – zaistniał ekumeniczny dialog religijny, przejawiający się przede wszystkim w codziennym życiu mieszkańców regionu. Katolicy i ewangelicy zawierają między sobą związki małżeńskie, razem pracują, razem uczestniczą w życiu kulturalnym, społecznym i politycznym. To zjawisko zgodnego współżycia ma długą historię, bo sięga czasów przeniknięcia na Śląsk Cieszyński idei protestanckiej, czyli XVI stulecia.

Na Śląsku Cieszyńskim sprawą zwyczajną jest na przykład odstępowanie na nabożeństwa kościołów katolickich ewangelikom, którzy w danej miejscowości nie mają swojej świątyni. Ewangelicy gotowi są używać swoich świątyń katolikom. Tak było w Międzyrzeczu koło Bielska, po tym jak 25 stycznia 1993 roku spalił się kościół katolicki.

Katolicy prenumerują pisma ewangelickie, na przykład „Zwiastuna”, „Jednotę”, a ewangelicy katolickie („Gość Niedzielny”, „Tygodnik Powszechny”, „Biuletyn Katolickiej Agencji Informacyjnej”).

⁴ Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*. Poznań 1968, s. 203.

⁵ Tamże, s. 207.

⁶ Synod diecezji katowickiej zakończył się w 1976 roku. Por. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele Katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*. Katowice–Rzym 1976, s. 226–245.

⁷ Tamże, s. 239.

Ugruntowaną tradycję ma Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan, odbywający się na początku każdego roku (od 18 do 25 stycznia), kiedy spotykają się na modlitwie chrześcijanie różnych wyznań.

Nabożeństwa i spotkania ekumeniczne odbywają się przy okazji świąt państwowych (na przykład 3 Maja, 11 Listopada), regionalnych, lokalnych czy choćby otwarcia jakiejś placówki oświatowej, kulturalnej, ośrodka charytatywnego albo w związku z przeróżnymi jubileuszami. Od 1990 roku w ostatnią niedzielę sierpnia odbywają się dożynki ekumeniczne w Brennej.

W ostatnim tygodniu sierpnia 1995 roku w Cieszynie odbył się 28 Międzynarodowy Kongres Ekumeniczny. Zgromadził 350 uczestników z różnych stron świata: Europy, Ameryki i Afryki. Uczestnicy Kongresu, spotykając się w Cieszynie, znaleźli się w szczególnym miejscu, na skrawku Europy tak często wazącym na jej losach. Dawne Księstwo Cieszyńskie dzieliło przez wieki los całego Śląska, zawsze było na jakimś pograniczu, zawsze wchłaniało wpływy kilku państw i kilku kultur jednocześnie. Podczas otwarcia Kongresu kardynał Henryk Gulbinowicz, metropolita wrocławski, powiedział: „Im bliżej jesteśmy wejścia w progi trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa, tym większą czujemy w sobie potrzebę zbliżenia, jedności, wzajemnego zrozumienia i poszanowania. Wszak wyrosliśmy z Chrystusowej śmierci i Jego zmartwychwstania. Korzenie mamy wszyscy te same, mocno wrosłe w Chrystusową Ewangelię.”⁸ Do wieloreligijnej przestrzeni Śląska Cieszyńskiego zawitali przedstawiciele takich wspólnot chrześcijańskich jak: rzymskokatolicy, luteranie, anglikanie, starokatolicy, metodyści, baptyści i członkowie Kościoła ewangelicko-reformowanego. Na Kongres przybyli również przedstawiciele gminy żydowskiej i wyznawcy islamu. W liście do uczestników Kongresu biskup obrządku bizantyjsko-ukraińskiego Jan Martyniak powiedział: „Świat potrzebuje jedności, a nie będzie jej, gdy nie będziemy się spotykali”⁹.

22 maja 1995 roku miało miejsce wielkie wydarzenie ekumeniczne w Skoczowie. Tam, w kościele ewangelicko-augsburskim p.w. św. Trójcy, papież Jan Paweł II przewodniczył nabożeństwu w intencji jedności chrześcijan. Papież skierował do zebranych życzenie: „Kościół czuje się dzisiaj przynaglony przez swojego Mistrza do wzmożenia wysiłków ekumenicznych, aby rok 2000 zastał nas jeśli nie zjednoczonymi, to przynajmniej, mniej podzielonymi”¹⁰.

Wydaje się, że to przesłanie nieprzypadkowo wyrażone zostało właśnie w Skoczowie – niewielkim mieście w sercu różnoreligijnej przestrzeni ekumenicznej. Tutaj ludzie przesłanie papieskie rozumieją dosłownie, bo dla nich ekumenizm to codzienność i oczywistość. Mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego

⁸ J. B u d n i a k: *XXVIII Międzynarodowy Kongres Ekumeniczny w Cieszynie*. Cieszyn–Bytom 1996, s. 30–31.

⁹ Tamże, s. 144.

¹⁰ J. B u d n i a k: *Ekumenizm na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności*. Red. J. D r a b i n a. [w druku].

nie muszą dociekać istoty różnic religijnych, gdyż są one im znane: katolicy znają zasady wiary ewangelickiej, ewangelicy – katolickiej, bo żyją w ich sąsiedztwie, a członkowie obu wyznań są wzajemnie dla siebie na płaszczyźnie pozareligijnej „swoimi”. Natomiast dla mieszkańców centralnej Polski, jej wschodnich czy zachodnich pograniczy zróżnicowanie Śląska Cieszyńskiego (luteranizm) jest kategorią mało znaną i obcą.

Niezwykle ważnym zjawiskiem w przestrzeni religijnej jest tworzenie miejsc, w których ludzie różnych wyznań mogą oddawać się refleksjom nad sobą, poszukiwać w modlitewnym skupieniu „Drogi, Prawdy, Życia, Miłości i Odkupienia”. Takim miejscem jest z pewnością kaplica ekumeniczna w Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Została poświęcona 12 maja 1998 roku, a jej otwarcie było kolejnym ważnym znakiem tolerancji w tradycji uniwersyteckiej, w historii Cieszyna, Polski i Kościoła. Poświęcenia kaplicy dokonali ks. biskup Tadeusz Rakoczy, ordynariusz diecezji bielsko-żywieckiej i ks. biskup Paweł Anweiler, biskup diecezji cieszyńskiej Kościoła ewangelicko-augsburskiego. To ważne wydarzenie oznacza powrót do tradycji akademickich Cieszyna. W 1911 roku w Cieszynie Bobrku rozpoczęło działalność edukacyjną Polskie Seminarium Nauczycielskie¹¹. W jego tradycji, oprócz kształcenia i rozwijania intelektu, była edukacja duchowa. Miejsce spotkań religijnych młodzieży stanowiła kaplica seminaryjna, w owym czasie jednowyznaniowa – rzymskokatolicka. Dopiero w ostatnich latach powstała możliwość powrotu do tradycji. Inicjatywa reaktywowania kaplicy wypłynęła od samych studentów studiów dziennych i zaocznych. Biskup Rakoczy w swoim wystąpieniu powiedział: „Ta uniwersytecka kaplica jest przestrzenią materialną, ale i miejscem duchowym, w którym zatrzymują się na modlitwie, znajdują Boga i swoją orientację życiową wierzący w Chrystusa, którzy na różne sposoby przeżywają akademicką przygodę i uniwersyteckie doświadczenia”¹².

Życie religijne na Śląsku Cieszyńskim należy ujmować w kontekście przemian, jakie od kilku lat zachodzą w Europie, przede wszystkim zaś w kontekście przeobrażeń społeczno-politycznych w jej części środkowej i wschodniej. Wszelkim formom dialogu, w tym dialogu religijnego, sprzyja wzrastająca w naszym rejonie Europy demokratyzacja życia, niosąca ze sobą tolerancję i akceptację różnorodności, odmienności.

Przedstawiając przykłady działań ekumenicznych na Śląsku Cieszyńskim, należy zaznaczyć również, że są one odzwierciedleniem szerokiego, ożywionego w ostatnim czasie ruchu ekumenicznego na gruncie chrześcijaństwa. Postawmy zatem szersze nieco niż podstawowy problem tego opracowania pytanie: jaką rolę odgrywa Kościół rzymskokatolicki w dialogu religijnym?

¹¹ Zob. A. Z a j ą c: *Okres międzywojenny*. W: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Red. J. C h l e b o w c z y k. Katowice 1973, s. 270.

¹² A. Ś w i e ż y: *Razem się uczyć, razem się modlić*. „Gość Niedzielny” 1998, nr 22.

Jeżeli spojrzeć na to zjawisko globalnie, to da się zauważyć nowe tendencje. Przede wszystkim od czasu wspomnianego już II Soboru Watykańskiego Kościół katolicki coraz częściej nawiązuje dialog z innymi Kościołami chrześcijańskimi i religiami. Wielkim orędownikiem ruchu ekumenicznego jest papież Jan Paweł II. Pielgrzymując po świecie, zawsze spotyka się z przedstawicielami różnych wspólnot religijnych i daje świadectwo porozumienia, jedności wszystkich ludzi. Warto przypomnieć dzień 27 października 1986 roku, kiedy to w Asyżu papież spotkał się po raz pierwszy z przedstawicielami największych wspólnot religijnych i wyznań chrześcijańskich. Było to pierwsze w dziejach tak szerokie forum, podczas którego wspólnie modlono się o pokój dla świata. W tym dniu wszystkie działania wojenne na naszym globie zawieszono.

Ekumenizm Śląska Cieszyńskiego odciska wyraźny ślad na ruchu ekumenicznym w całym kraju, a nawet poza jego granicami. Ma swoją specyfikę i swoje cieszyńskie oblicze. Charakteryzuje go to, że jest przede wszystkim ruchem powszechnym, pastoralnym, codziennym, spontanicznym. Ośmielam się go nazwać ekumenizmem ludowym, bo dzieje się obok tego oficjalnego, stymulowanego i realizowanego poprzez Kościoły jako instytucje. Między tymi formami ekumenizmu istnieje ścisła zależność, lecz z całą pewnością można powiedzieć, że dla instytucjonalnego wymiaru ruchu ekumenicznego na Śląsku Cieszyńskim największą inspiracją jest ten ludowy ekumenizm, skutecznie strzegący ładu w religijnej przestrzeni ziemi cieszyńskiej.

Ecumenism in the religious environment of the Cieszyn Silesia

S u m m a r y

Everybody identifies in one way or another with the space where they live, with their space. Everybody has also some attitude towards it, some knowledge and beliefs concerning it, and associates with it some values and ways of behaviour. Very often the social space itself is, either for individuals or for entire communities, endowed with a special value with reference to some aspects of life, such as religion. Human beings live in some sacred space inhabited by themselves or by others, sometimes this space is utilised to man's advantage, sometimes it is not.

Believers not only need some spiritual contact with the sacred, and they need to practise their religion in temples, but they also want to fill their social space with religious symbols. Religious symbols distributed in space form a particular religious mosaic of the world, they symbolise it and divide it in a specific way in accordance with the symbolism of individual religions.

The Cieszyn Silesia owes its unique religious character to its situation on the Polish-Czech borderland, to its being divided by the state border and being open to influences from various cultures and nations. These numerous political and cultural influences shaped the religious life

in the region. This life is mainly conditioned by the coexistence of two Churches: the Roman Catholic and the Lutheran.

The variety of Christian denominations in the Cieszyn Silesia inspired an interdenominational dialogue which is a very important part of the ecumenical movement not only in Silesia or in Poland, but also on an international scale.

The religious life in the Cieszyn Silesia should be seen in the context of the transformations that have recently been taking place in Europe. All forms of dialogue, including the religious dialogue, are favoured by the growing democratisation of life which leads to tolerance and acceptance of differences and variety.

The ecumenical movement in the Cieszyn Silesia has made an impact on Polish and even international ecumenism. It has its own unique character, and is characterised, above other things, by its universal, pastoral, quotidian, and spontaneous nature. Often we call it people's ecumenism because it develops side by side the official and institutional ecumenical movement stimulated and sponsored by the Churches. These two forms of ecumenism are closely interrelated, it can be stated, however, that the institutional ecumenism draws its greatest inspiration exactly from people's ecumenism which efficiently guards the religious order in the Cieszyn region.

Ökumenismus des religiösen Raumes im Teschener Schlesien

Z u s a m m e n f a s s u n g

Jeder Mensch identifiziert sich irgendwie mit dem Gebiet, auf dem er lebt, mit seinem Raum. Er nimmt bestimmte Haltungen ihm gegenüber an, hat von ihm irgendwelche Vorstellungen und ein Wissen, er bezieht auf ihn bestimmte Werte und Verhaltensmuster. Manchmal ist der soziale Raum an sich alleine ein besonderer Wert für Individuen oder für ganze Gemeinschaften wegen einer eigenartigen Dimension. Zu dieser Dimension wird oft die Religion. Der Mensch lebt in einem sakralen Raum, der von anderen oder von ihm selbst ausgefüllt ist und von ihm genutzt oder auch nicht genutzt wird.

Die gläubigen Menschen brauchen nicht nur den geistigen Kontakt mit dem Sacrum und die religiöse Praxis in Gotteshäusern, sondern sie brauchen auch das Ausfüllen ihres sozialen Umfelds mit religiösen Symbolen. Die in dem Raum angeordneten religiösen Symbole bilden ein besonderes religiöses Mosaik der Welt, die sie auf eine bestimmte Weise im Einklang mit der Symbolik der einzelnen Religionen kennzeichnen und einteilen.

Seine unverkennbare religiöse Eigenart besitzt das Teschener Schlesien, das im polnisch-tschechischen Grenzgebiet liegt, durch die Staatsgrenze geteilt ist und in seinen Raum die Einflüsse verschiedener Kulturen und Völker aufnimmt. Diese verschiedenartigen Einflüsse aus der Vergangenheit – sowohl politische als auch kulturelle – haben das gegenwärtige religiöse Leben in diesem Gebiet mitgeprägt. Dieses Leben kennzeichnet das Zusammenleben zweier Kirchen: der römisch-katholischen und der evangelisch-augsburgischer.

Die Vielfalt der christlichen Glaubensbekenntnisse im Teschener Schlesien hat auf dem Gebiet den Dialog zwischen Konfessionen angeregt, der zu einem wichtigen Bestandteil der öku-

menischen Bewegung nicht nur in Schlesien und Polen, sondern auch außerhalb dessen Grenzen geworden ist.

Bei der Betrachtung des religiösen Lebens im Teschener Schlesien sollten ebenfalls die Veränderungen miteinbezogen werden, die seit ein paar Jahren in Europa stattfinden. Alle Dialogformen, darunter auch der religiöse Dialog, werden durch die sich in unserem Teil Europas entfaltenden Demokratisierungsprozesse des öffentlichen Lebens begünstigt, weil sie die Toleranz und Akzeptierung der Vielfalt und Eigenart zur Folge haben.

Der Ökumenismus des Teschener Schlesiens hinterläßt eine markante Spur in der ökumenischen Bewegung in Polen, und sogar außerhalb dessen Grenzen. Er weist einen Sondercharakter und eine Teschener Eigenart auf. Er wird vor allem dadurch gekennzeichnet, daß es eine allgemeine, seelsorgerische, alltägliche und spontane Bewegung ist. Ich nenne diesen Ökumenismus oft den Volksökumenismus, weil er sich neben dem Ökumenismus entwickelt, der offiziell und stimuliert ist und durch die Kirchen als Institutionen realisiert wird. Zwischen diesen Formen des Ökumenismus gibt es eine enge Abhängigkeit, trotzdem kann man beruhig feststellen, daß für die institutionalisierte Dimension der ökumenischen Bewegung im Teschener Schlesien die größte Inspirierung gerade von dem Volksökumenismus herkommt, der erfolgreich die Ordnung in dem religiösen Raum dieses Gebiets behütet.